

УДК 327

ЕВОЛЮЦІЯ ГЛОБАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА США В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Мицик Лариса

У статті проаналізовано особливості та перспективи еволюції глобального лідерства Сполучених Штатів Америки в контексті розвитку сучасної системи міжнародних відносин. Автор погоджується з висновками більшості дослідників про беззаперечне лідерство США в політичному, соціально-економічному, науково-технічному та військовому аспектах на початку третього тисячоліття. Це дає підстави стверджувати, що Америка керує еволюцією міжнародної системи та продовжує залишатися головним актором на сучасній світовій арені. Водночас автор наводить думку З. Бжезінського, що «у довготерміновій перспективі глобальні сили неминуче і все більшою мірою протестуватимуть проти зосередження світової гегемонії в руках однієї держави. Звідси випливає, що Америка не тільки є першою і єдиною справді глобальною наддержавою, а й, цілком імовірно, буде останньою такою державою».

Ключові слова: США, глобальне лідерство, міжнародна система, гегемонія, глобалізація, геополітична стратегія.

Завершення біполярного протистояння часів холодної війни призвело до руйнування напруженої, але стабільної міжнародної системи, що існувала тривалий час. Сучасна міжнародна політична ситуація демонструє домінування Сполучених Штатів Америки та їх перетворення на державу-гегемона, проте питання про розподіл політичного впливу в сучасних міжнародних відносинах і перспективи зміни співвідношення сил у майбутньому є дискусійними. Водночас сучасна система міжнародних відносин залишається нестабільною, а лідерство США піддається випробуванню множинністю та строкатістю учасників міжнародних відносин. Отже, стає актуальним аналіз розстановки сил у міжнародних відносинах і перспектив лідерства США [3, 203].

Більшість американських дослідників під час дебатів 1990-х рр., визнаючи США єдиною світовою наддержавою, спроможною відігравати стабілізаційну роль та нести відповідальність за функціонування нової міжнародної системи, виступили прихильниками однополярного міжнародного порядку або багатополюсної системи з виразним суб'єктивним домінуванням Сполучених Штатів. Функціонування подібних порядків мало спиратися на абсолютну перевагу США в силовій, політичній, господарській, культурній сферах і твердої переконаності щодо «американської винятковості», яка обґрунтовує їхнє глобальне заангажування, тривалість і стабільність якого прямо залежить від позиції самих Сполучених Штатів Америки. По суті, були запропоновані дві моделі. Першим баченням є модель лідерства, заснована на повазі щодо прав та інтересів

усіх інших учасників міжнародного життя. Таку думку пропонують З. Бжезінський [8], Г. Кіссінджер [10] і Р. Гаасс [9]. Другою є запропонована неоконсерваторами [11; 12] модель домінування, заснована на силових компонентах і яка реалізується в межах односторонніх дій. Видається, що застосування першого підходу давало б шанс усталення нинішнього порядку й утримання сильної позиції США як світового лідера на наступні роки. Натомість, у випадку другої моделі, реалізованої нині, існує потенційно реальна загроза зростання антиамериканських настроїв, поляризації міжнародної арени, що в підсумку може призвести до створення альянсів проти Сполучених Штатів, які сприйматимуться іншими учасниками міжнародних відносин як імперія, і дестабілізації або деструкції чинного порядку.

Як зазначає М. Мусієнко, події 11 вересня 2001 року кардинально змінили геополітичний простір планети. Він став структуруватися за іншими критеріями. Наймогутніша країна опинилася беспорядною та беззахисною перед терористичним актом [4, 51]. Саме ці події та обставини, на думку автора, надихнули З. Бжезінського на переформування концепції глобальної гегемонії США та пошуку нового геополітичного коду Америки. Головна ідея його праці «Вибір. Світове панування або глобальне лідерство» – обґрунтування необхідності американської гегемонії як єдиного механізму запобігання «геополітичного хаосу». Серед нових загроз та викликів майбутнього Бжезінський виділяє руйнівні наслідки демографічного вибуху, міграцію, а також етнічну та релігійну ворожечу, розповсюдження зброї масового знищення [1, 14]. Саме на цьому базується головний постулат Бжезінського про всесвітню роль США як єдиної наддержави. Американська глобальна гегемонія, на думку Бжезінського, може здійснюватися в двох можливих формах: або у формі держави, яка використовує силовий вектор у політиці, або ж у формі лідерства, яке базується на принципах договору. Сам автор є прихильником лідерства, яке поєднує в собі гегемонію з елементами демократії. Моральні основи «гегемоністського лідерства», на думку автора, полягають у тому, що «американська глобальна гегемонія керує американською демократією» [1, 253].

Бжезінський виділяє нові тенденції в глобальній геополітичній ситуації, яка склалася після подій 11 вересня 2001 р.:

- зростання розриву у воєнному потенціалі не тільки між США та їхніми геополітичними противниками, але і між їхніми основними союзниками;
- відставання темпів воєнно-політичного розвитку від інтеграції в економічній сфері в країнах ЄС;
- прагнення Японії перетворитися на могутню воєнну державу;

– для того, щоб вирішити внутрішні проблеми, Китай повинен обмежити свою активну участь у глобальній політиці та здійснювати стриману зовнішню політику;

– поширення думок та побоювань, що схильна до одноосібних рішень Америка здатна стати джерелом загроз для всієї планети [1, 117–118].

За цих умов геополітична стратегія США, яка спрямована на підтримку глобальної гегемонії, ставить за мету пошук нових союзів і коаліцій. Бжезінський надає перевагу розробці трансатлантичної та тихоокеанській стратегіям як найбільш ефективним.

Особливе занепокоєння в сучасній фазі геополітичного розвитку викликає в американського політолога постійне нарощування антиамериканських настроїв у всьому світі. Він зауважує, що для американської гегемонії однаково руйнівні панєвропеїзм та паназіатизм, які згуртовують біля себе всіх, хто бачить в Америці всезагальну загрозу. На його думку, «Америка повинна більш тонко відчувати ризик того, що її ототожнення з несправедливою моделлю глобалізації може викликати світову реакцію» [1, 206].

Глобальний характер змін, що відбуваються в світі, дозволяє дослідникам говорити про трансформацію сучасної системи міжнародних відносин. З одного боку, новій системі притаманний великий ступінь раціональності, що проявляється у прагненні глобального лідера США регулювати міжнародні відносини на основі власних уявлень та інтересів. З іншого боку, світове співтовариство є свідком зростаючої хаотичності міжнародних відносин, що впливає з самої природи міжнародної системи. Водночас хаотичність розвивається як противага тенденції до жорсткої раціоналізації та впорядкованості. Поєднання цих двох тенденцій призводить до трансформації «класичних» міждержавних відносин у те, що на початку XXI ст. отримало назву «світова політика» [6]. Під впливом децентралізації світової системи сучасна міждержавна ієрархія стає менш жорсткою. Але її розм'якшення йде не тільки і не стільки по лінії зміни співвідношень можливостей між провідними державами. Прогнозоване зменшення впливу США може відбуватися не в результаті захоплення, скажімо, Китаєм місця лідера, що належить сьогодні Сполученим Штатам, а за рахунок обмеження ефективності політики США «зонами неприйняття» невдоволеними державами, що розвиваються [3, 203].

Отже, сучасна перехідна епоха у світовій політиці супроводжується складними і суперечливими процесами співробітництва та конкуренції між учасниками міжнародних відносин. За таких умов переформатування міжнародної системи проходить розробку, концептуальне оформлення, висунення і реалізацію зовнішньополітичних проектів суб'єктів глобальної та регіональної політики.

Ці проекти ґрунтуються на двох підходах – універсалістському і сфер впливу. Перший припускає наявність універсального порядку, що формується з одного центру. Парадигма сфер впливу передбачає поліцентричну систему – великі держави формують зони відповідальності, що засновані на різних підходах у сфері безпеки, економіки, державного управління, ідеології та культури. При сучасному співвідношенні військової та економічної потужності існує значний потенціал конфлікту, коли універсальний порядок, заснований на домінуванні США, підривається існуванням поліцентричної системи. У процесі розмивання універсального порядку регіональні держави входять у протистояння, в тому числі, і військові, зі США, на які Вашингтон з огляду на стримуючі чинники не може відповісти симетрично [3, 209].

На відміну від системи міжнародних відносин ХХ ст., яка була побудована за основним політичним протистоянням відкритої холодної війни та ядерного стримування, світова політика ХХІ ст. позначена дією глобалізації ринкової економіки як структуруючого феномену міжнародних взаємозв'язків. Але глобалізація впливає не тільки на міжнародні економічні відносини: вона охоплює весь спектр людської діяльності. Політичні, культурні і соціальні наслідки цього феномену залишаються, значною мірою, невизначеними і у масштабах країни, і в планетарному масштабі. Втім дослідники визначають ключові тенденції, що характеризують сучасну еволюцію світової політики, а саме:

- структурне послаблення міжнародної системи і формування моделі багатополлярної потужності, яка не гарантує стабільність, бо співіснування різних полюсів потужності не обов'язково призведе до мирного порозуміння і створення багатосторонньої мирної та консенсусної системи;

- зростання комплексності та суперечливості у соціальній динаміці світової спільноти, зокрема посилення дуальності логіки інтеграції і логіки фрагментації;

- оновлення стратегічного ландшафту, де США мають здолати кризу ефективності та довіри, що є додатковим аргументом на підтримку оновлення глобальних стратегій та пошуку інших форм лідерства на фундаменті кращої консолідації партнерських інтересів [5, 40].

Роль Америки як країни з глобальними можливостями у творенні світового порядку важко переоцінити. На сучасному етапі історичного розвитку США очолюють реальний центр влади. Вирішення проблем глобального управління та винайдення типу політичної організації світу, що глобалізується, стає питанням дієспроможності цього центру [5, 40].

Варто погодитися з думкою А. Годлюка, що історичний досвід участі США в попередніх етапах глобалізації надає серйозний вплив на формування загаль-

ної стратегії держави [2, 70]. Сполучені Штати як держава-лідер світової спільноти в нових умовах ХХІ ст. потребують постійної технологічної інноваційності, у тому числі створеної та стимульованої їхньою мілітарною першістю. Майбутнє світового розвитку поставлене у пряму залежність від практичної підтримки владної позиції США. Підтримка ліберального світового порядку здійснюється через систему безпеки, розвиток якої корелює із програмними настановами американських оборонних та безпекових структур. Важливим стратегічним напрямком залишається залучення нових партнерів, особливо вдовж критичної лінії колишнього Радянського Союзу. Як зазначає І. Погорська, глобальна стратегія збереження американського лідерства конкретизована через завдання реалізації двох принципових тез:

- порядок у світі політики є типово створеним єдиною домінуючою потугою;
- підтримка порядку потребує продовження гегемонії.

На думку російського американіста А. Уткіна, формування нового світового устрою в умовах глобалізації – це створення взаємозалежного і одночасно залежного від Америки світу. Також глобалізація постає як продукт розширення американського світового устрою і нова стадія формування «Рах-Амерікана», що являє собою глобальну американізацію світу [7, 17]. Як писав З. Бжезінський у своїй праці «Велика шахівниця»: «Глобальна провідна роль Америки унікальна за своїми масштабами та характером. Це – гегемонія нового типу, яка віддзеркалює багато рис американської демократичної системи: вона плюралістична, всепроникна та гнучка» [8, 194].

Отже, більшість дослідників погоджуються, що на найближчу перспективу США залишаться наймогутнішою силою світового співтовариства. Глобальний вплив США не матиме рівних ні серед інших країн, ні серед міжнародних організацій, що забезпечить їм виняткове становище в системі міжнародних відносин. Увесь світ все ще бачитиме в США головного рушія глобалізації і водночас країну, яка отримала від неї найбільшу користь. Проте на світовій арені збільшиться кількість важливих гравців, які піддаватимуть випробуванню лідерство США, а також тих, що сприятимуть його зміцненню: Китай, Росія, Індія, Мексика і Бразилія; регіональні організації; багатонаціональні корпорації; некомерційні організації. Прогнозується також збільшення антиамериканських настроїв у світі. Однак, на початку третього тисячоліття можна говорити про незаперечне лідерство США в політичному, соціально-економічному, науково-технічному та військовому аспектах. Це дає підстави стверджувати, що Америка керує еволюцією міжнародної системи та продовжує залишатися головним актором на сучасній світовій арені [3, 210].

Варто погодитися з думкою І. Погорської, що на сучасному історичному етапі у світі немає глобальної влади, яка є суто політико-стратегічною, потуга міжнародного рівня потребує здатності трансформування власних ресурсів у можливості та механізми реалізації колективних рішень. Досягнутий людством ступінь розвитку де-факто ставить світового лідера перед необхідністю введення до дії нової соціокультурної моделі комунікації з міжнародною спільнотою, яка поєднує силу технологічних інновацій і потенціал політико-стратегічного арбітра. Відповідним чином перевагу отримують динамічні якості США у веденні міжнародних справ – мобільність дії, її інтенсифікація, а також гнучкість, кореляція самих дій та сфер дій. Тож, для Вашингтона нагальними стають турботи про взаємодію комплексу різноманітних чинників, де серйозне стратегічне значення мають і фінансові потоки, і ресурсні переваги, і комунікація й управління конфліктами. За таких умов мірилом лідерської самореалізації Сполучених Штатів на світовій арені має стати ефективність трансформації у практичну дію усього потенціалу американської держави, стримування критичних структурних ризиків і зусиль щодо формування нових системних умов впливу на глобальне міжнародне середовище.

Проте, за словами З. Бжезінського, «у довготерміновій перспективі глобальні сили неминуче і все більшою мірою протестуватимуть проти зосереджування світової гегемонії в руках однієї держави. Звідси випливає, що Америка не тільки є першою і єдиною справді глобальною наддержавою, а й, цілком імовірно, буде останньою такою державою» [8, 215].

Abstract

The article analyzes the peculiarities and perspectives of the evolution of the global leadership of the United States of America in the context of the development of a modern system of international relations. The author agrees with the conclusions of most researchers about the undeniable leadership of the United States in the political, socio-economic, technological, and military aspects at the early third millennium. That means that America controls the evolution of the international system and continues to be the main actor in the modern world arena. At the same time, the author cites an opinion from Z. Brzezinski that «in the course of the next several decades, a functioning structure of global cooperation, based on geopolitical realities, could thus emerge and gradually assume the mantle of the world's current "regent," which has for the time being assumed the burden of responsibility for world stability and peace. Geostrategic success in that cause would represent a fitting legacy of America's role as the first, only, and last truly global superpower».

Key words: USA, global leadership, international system, hegemony, globalization, geopolitical strategy.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бжезинский З. Выбор: мировое господство или глобальное лидерство. Москва: Международные отношения, 2005. 288 с.
2. Годлюк А. М. Американське лідерство в ХХІ столітті. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ, 2011. Вип. 103. Ч. 1. С. 67–71.
3. Мельничук Н. Лідерство США в умовах глобальних трансформацій. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1–2. С. 202–212.
4. Мусієнко М. В. Геополітичний код США в контексті концепції глобального лідерства З. Бжезінського. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*. Київ, 2014. Вип. 1. С. 51–52.
5. Погорська І. І. США у глобальному світі ХХІ століття: реалії і перспективи. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ, 2012. Вип. 107. Ч. 1. С. 39–45.
6. Темников Д. Понятие мирового лидерства в современном политическом дискурсе. *Международные процессы*. 2012. № 2(29). URL: <http://www.intertrends.ru/two/007.htm> (дата звернення: 14.02.2019).
7. Уткин А. И. Американская стратегия для ХХІ века. *США–Канада: экономика, политика, культура*. 1999. № 7. С. 17–28.
8. Brzezinski Z. Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives. New York, NY: Basic Books, 1998. 240 p.
9. Haas R. The Reluctant Sheriff: The United States After the Cold War. New York, NY: Council on Foreign Relations, 1997. 148 p.
10. Kissinger H. Diplomacy. New York, NY: Simon & Schuster, 1994. 912 p.
11. Krauthammer Ch. The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*. 1990. Vol. 70. No. 1. P. 23–33.
12. Kristol W., Kagan R. Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy. *Foreign Affairs*. 1996. Vol. 75. No. 4. P. 18–32.

References

1. Brzezinski, Z. (2005) Vybor: mirovoie hospodstvo ili hlobalnoie liderstvo [*The Choice: Domination or Leadership*]. Moskva: Mezhdunarodnyie otnosheniya.
2. Hodliuk, A. M. (2011). Amerykanske liderstvo v KhKhI stolitti [*American Leadership in the 21st Century*]. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. Kyiv, vyp. 103, ch. 1, 67–71.
3. Melnychuk, N. (2013). Liderstvo SShA v umovakh hlobalnykh transformatsii [*US Leadership in the Context of Global Transformations*]. Politychnyi menedzhment, 1–2, 202–212.

4. Musiienko, M. V. (2014) Neopolitychnyi kod SShA v konteksti kontseptsii hlobalnoho liderstva Z. Brzezinskoho [*US Geopolitical Code in the Context of the Concept of Global Leadership by Z. Brzezinski*]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Derzhavne upravlinnia. Kyiv, vyp. 1, 51–52.
5. Pohorska, I. I. (2012). SShA u hlobalnomu sviti XXI stolittia: realii i perspektyvy [*USA in the Global World of the XXI Century: Realities and Prospects*]. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. Kyiv. vyp. 107, ch. 1, 39–45.
6. Temnikov, D. (2012). Poniatye myrovoho liderstva v sovremennom politicheskomy diskurse [*The Concept of World Leadership in Contemporary Political Discourse*]. Mezhdunarodnyie protsessy. № 2 (29). URL: <http://www.intertrends.ru/two/007.htm> (Last accessed: 14.02.2019).
7. Utkyn, A. Y. (1999). Amerikanskaia stratehiia dlia XXI veka [*American Strategy for the 21st Century*]. SShA–Kanada: ekonomika, politika, kultura, № 7, 17–28.
8. Brzezinski, Z. (1998). Grand Chessboard: American Primacy and its Geostategic Imperatives. New York, NY: Basic Books.
9. Haas, R. (1997). The Reluctant Sheriff: The United States After the Cold War. New York, NY: Council on Foreign Relations.
10. Kissinger, H. (1994). Diplomacy. New York, NY: Simon & Schuster.
11. Krauthammer, Ch. (1990). The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*, vol. 70, no. 1, 23–33.
12. Kristol, W., Kagan, R. (1996). Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy. *Foreign Affairs*, vol. 75. no. 4, 18–32.